

часна людина і, зокрема, сучасний актор. Сутність потоку — символічне «самовираження» енергій одухотвореної матерії. Схоплення такої сутності — експеримент з безоднею. Ілюзія глибини погляду виглядає божевільним імперативом поцейбічного буття, не співвідносного з тим, у який ми намагаємось потрапити.

Але намагання театру відчутти себе саме у третьому тисячолітті, його полювання за можливостями власного безперервного народження — актуалізований виклик наших днів, сучасної переходової доби. (Нагадаю, що подібні пошуки завжди супроводжують культуру граничних станів.)

Статус людини і новий етичний імператив

Людина в центрі. По суті синергетика — це новий тип коеволюції людини з природою, адекватний новітньому часу. Нині найзатребуванішими є науки *людиновимірні*, серед яких синергетика і тоталлогія веде перед. Нове розуміння реальності пов'язане передусім з генезою законів мислення. Саме людиновимірні системи роблять прорив у сучасному процесі пізнання людини і світу. Віднині *людина* становить основний фонд історії. Народжується синергетична антропологія. Хоч як це дивно, але саме розвиток постіндустріального суспільства, інформатики, кібернетики, нових технологічних мегапроектів зрушив і пересунув у авангардний сегмент науки і культури — людину. Так звані точні науки тепер вимірюються обов'язковістю людини як головного фактора пошуку-пізнання. Економічна наука об'явлена Дж. Кейнсом «розділом моральної філософії».

Евристика стає провідним інструментом моделювання. Мислительний експеримент — головним інструментом «перевірки» результату і головною «технологією» сприйняття.

«Відмінються» закони універсального (універсальної істини, правди, нарешті, самих універсальних законів). Умовність станів, конкретні сфери застосування, окремішність тих чи тих моделей стверджують ефективність поняття «простору станів», його не-універсальності. «Питання про ступінь достовірності результату просто заборонене» (В. Буданов).

Про моральну свідомість. Оскільки необчислювані матерії — мораль, етика, цінності — починають знову грати провідну роль, суспільства стоять перед зміною піраміди цінностей і введенням нових механізмів втілення сучасних історичних потреб. Пересування в авангард людини і людиновимірних наук вимагає подивитись по-сучасному і на проблему антропоцентризму та теоцентризму.

А. Назаретян нагадує, що потребу зміни цінностей передбачили ще найпрозорливіші з філософів першої половини ХХ ст.: у «Листах» з фашистського концтабору німецький священик і гуманіст Д. Бонхеффер підкреслював, що «повнолітній світ» зможе відмовитись від «гіпотези Бога», перерости богобоязнь і потребу в зовнішній опіці і, ставши «абсолютно безрелігійним», тим самим наблизитись до Бога. Цей парадоксальний висновок перегукується з прогнозом іншого християнського мислителя Г. Честертона: релігія майбутнього буде спиратися на високо-розвинене почуття гумору¹³⁸.

Ми не можемо зараз заглибитись у проблему сучасного теологічного тлумачення світу, яке теж зазнало відповідної еволюції як реакції на катастрофи ХХ ст. Але найзагальніші роздуми, гадаю, мають стосуватися глобального контексту.

Тоталлогія і етичний імператив. Підхоплюючи проблему нового статусу людини, ми ще і ще раз повертаємось

---

¹³⁸ Див.: Назаретян А. Цивилизационные кризисы в контексте универсальной истории. Синергетика — психология — прогнозирование. — М., 2004. — С.245

до етичних імперативів. Нині ми перебуваємо водночас у двох зонах — постмодернізму і after-postmodernism. Хочу наголосити, що змінюється й сама категорія суб'єкта, і не в останню чергу завдяки новому науковому напрямку (а може, сталкерському відгалуженню від синергетики) — *тоталлогії*. Невипадкова її назва — філософія оновлення. Принциповою для теми є проблема *суб'єкта* оновлення, — справедливо вважає В. Кізіма. Саме вона, на його думку, веде до необхідності поняття тотальності. Вчений нагадує: вже первісна міфологічна свідомість з її ідеєю універсального взаємоперетворення усього суцього відбивала уявлення про тотальність; так само антична і середньовічна свідомості у визначенні суб'єкта і об'єкта спирались на «постійну єдність суб'єктного й об'єктного моментів, характер та взаємовідносини яких, між тим, постійно змінюються», а Новий час, наголошує дослідник, що спирався «на елементаристську і редукціоністську парадигми класичної науки та сцієнтистсько-техніцистську орієнтацію життя суспільства, не зміг піти далі системно-структурного погляду на універсум».

«Нині усвідомлюється ідея: в умовах сучасного світу, замкнутого у своїй цілісності, людина все більше перебуває в ситуації суб'єкт-об'єктного самовпливу. Діючи як суб'єкт перетворень, він все частіше виявляється об'єктом цих самих перетворень, підпадає під рішучі впливи власної діяльності. Він існує вже не лише як суб'єкт, що диктує свою волю, і не як лише об'єкт, що тільки виконує чужу волю. Реально він розгортається в єдності зі світом як суб'єкт-об'єктні відносини. Він опинився в ситуації свого буття як тотальності»¹³⁹.

¹³⁹ Див.: Кізіма В. В. Тоталлогія (філософія оновлення). — К., 2005. Нині дослідник антропологічної кризи і креатор проблеми нових ідентифікацій в межах практично принципово нового дослідницького поля аналізує метафізичні начала сизигійної антропології — див.: Totallogy. Постнекласичні дослідження (чотирнадцятий випуск).— К., 2006.

Думка В. Кізіми парадоксально кореспондує з чи не найкритичнішим з критиків сучасності, зокрема, в частині «дискурсу суб'єкта» — Ж. Бодріаром, який стверджує, що суб'єкт, аби залишитись суб'єктом, повинен нині конструювати себе як об'єкт, і ця «система керованої персоналізації» визнається споживачем як свобода. Це опосередкований драматичний відгук на проблему, з'явлену тоталлогією, в якому її високі трансцендентні запити спущені на грішну землю «дискурсу споживача» і бажань «регресії в речі». Бодріяр жорстко і безкомпромісно критикує «знаковооб'єктну машину, яка, перетворившись на самодостатню систему, кінцевою метою має поглинути всесвіт». З різних боків фіксуються небезпеки остаточного відчуження суб'єкта від реальності (соціальної, природно-космічної, культурної), його підпадання під монополії «чужорідних» кодів.

Тоталлогія наполягає: суб'єкт тепер є одночасно тотальністю в собі суб'єкта і об'єкта. Щоби бути коректним, треба сказати, що так сталося не зараз; очевидно, процес набував цих якостей протягом усього Нового часу, але саме в кінці ХХ століття світ усвідомив глобальність загроз неврахування цього постулату.

Якщо ж повернутися до небезпек подібного типу в горизонтах українського виміру, то тут стан чи не катастрофічний.

«Законом, який описує різні стани людини з урахуванням духовної складової, є рівняння емоційного і інших станів у вигляді катастрофи типу складки... Загрози існуванню людської цивілізації призводять до формування в людині „вогнищ самозбереження” (це підтверджує добре відомий факт, що після війни жінки починають народжувати більше хлопчиків, ніж дівчат). Можна також припустити, що аморальні дії людини призводять до формування в її мозку „вогнищ самознищення” — коли говорять, що з людиною трапляється те погане, що вона скоїла сама... Сьогодні перед Україною доля поставила найголовніше

питання — чи буде існувати українська нація, яка вимирає не меншими темпами, ніж колись вимирали американські індіанці...

За 1991—2000 рр. населення України скоротилося майже на 10%, У воєнний період з 1940 по 1950 рр. воно зменшилось на 11,5%. Фактична втрата третини населення за такий короткий час не має аналогів у світовій історії.

...Інформаційна розпуста формує в пам'яті людини «вогнища самознищення» і призводить до катастрофічного зменшення народжуваності і збільшення смертності... Падіння моральних основ суспільства на 15% призводить до зменшення народжуваності на 30%» (!!!) (ак. Володимир Прісняков)

Віднині суб'єкт має перейнятися особливою, незнаною досі відповідальністю, — адже у нелінійному світі цінність людини, як і будь-якого суб'єкта у вищезазначеному сенсі, різко підвищується. Процес цієї переоцінки у Новітньому часі було розпочато модернізмом, постмодерн лише радикалізував її. Черговий раз в історії в її епіцентрі опиняється проблема людини-суб'єкта.

Аналіз цінностей різних релігійних конфесій, національних культур та інших макрокультурних систем приводить сучасну науку, з урахуванням синергетично-тоталогічного досвіду, — до висновку про необхідність зміни парадигм моральної свідомості. Сама культура продіагностувала цей стан. Все частіше дослідники сучасної світової економіки, демографії, суспільствознавства, психології, соціальної психології вписують ці наукові сфери до розділів «моральної філософії». Гуманітаристика стає комфортним пріоритетом природничим наукам. Це — суттєва зміна контексту.

Людина в нелінійному Всесвіті, її планетарна діяльність, стверджує І. Пригожин, — «це реальна сила глобального еволюціонізму... У Всесвіті, що базується на неста-

більності і творчості, людина виявляється в самому центрі законів світобудови. Планетарна людська діяльність здатна не тільки каталізувати, а й протидіяти зростанню ентропії» (61).

Квантово-польова, генна, біотехнологічна, інформаційна та інші нелінійні революції фундаментально змінили всі контекстні конфігурації, в яких діє суб'єкт життєдіяльності. Розгони технологій, які поки що не досягли пікових станів, виявили необхідність для культури переглянути іманентні ресурси. Постмодерна наука аргументовано, а подеколи й блискуче показала у дії цю радикально-перетворюючу компоненту. Культура, частиною якої є театр, здійснює нині в режимі саморегуляції *новий проект* взаємин з суспільствами, що підпали під процеси глобалізації та інтенсифікації технологічних практик. Адже зміна у планетарному масштабі «суми технологій» (пригадуєте Лема?), що відбувається зараз, викликає нові трансформації як гуманітарного знання, так і художньо-культурних ресурсів. За останні три-чотири десятиліття саме культура, передусім художня, радикально проголосила заміну у світоглядному дискурсі стосунків «суб'єкт — об'єкт», «суб'єкт — суб'єкт» — на суб'єкт-об'єктну тотальність.

Матерії «конструктивного хаосу», поведінка «фрактальних структур» урельєфнюють важливу складову, що все відвертіше з'являє себе у нелінійному часопросторі. Дебютувала вона в часи постмодернізму і нині продовжує посилювати художні системи культури. Йдеться про вже згадану проблему живого/неживого, де взаємозамінюваність стає знаковою.